

перспективі інтеграції України в НАТО і ЄС. Ключовим інститутом реалізації нової регіональної політики залишився ГУАМ, а головним напрямом його практичної діяльності стали спроби долучитися до врегулювання заморожених конфліктів на території країн-учасниць організації. Адже нерегульовані конфлікти в державах ГУАМ продовжують підривати їх суверенітет і територіальну цілісність, отже послаблюють їх зовнішньополітичні позиції та потугу регіональних інститутів ГУАМ. Відтак співпраця із врегулювання конфліктів фактично почала розглядатися Україною як невід'ємна частина її проекту регіоналізації простору ГУАМ, без якої остаточний успіх проекту та закріплення лідерства України неможливе. Першою спробою ефективного втручання до цього процесу для України – уже як формального лідера регіону – стало посередництво у Придністровському конфлікті. Україна вже давно була учасником переговорного процесу, а активізація її ролі впливала не лише із прагнення посилити свої лідерські позиції, але й через очікування дивідендів із боку ЄС, на які Україна сподівається в разі успіху своїх зусиль. Адже Європейський Союз по-

кладає великі надії на регіональні структури безпеки на сході від його кордонів, розглядає невід'ємною складовою європейських та євроатлантичних інтеграційних прагнень України регіональне співробітництво, яке, в першу чергу, буде включати активне співробітництво в галузі безпеки та оборони з членами та кандидатами на членство в ЄС і НАТО.

1. Бершеда С.Р. Сусідство України з Євросоюзом: нові геополітичні реалії та перспективи на сході Європи // Стратегічна панорама. – 2004. – № 2. 2. Виступ Президента України Віктора Ющенка у Джорджтаунському університеті 5 квітня 2005 р. – http://www.president.gov.ua/news/data/11_162.html. 3. Виступ Президента України Віктора Ющенка у Європейському парламенті 23 лютого 2005. – http://www.president.gov.ua/news/data/11_159.html. 4. Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика. – К., 2003. 5. Тиммерман Х. Україна і Белоруссія: новые соседи Европейского Союза // МЭМО. – 2004. – № 6. 6. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку / Під ред. О.М. Гончаренко. – К., 1999. 7. Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива: Монографія / За заг. ред. С.І. Пирожкова. – К., 2001. 8. Solchanyk, R. Ukraine's search for security // RFE/RL Research Report. – 1993. – № 2(21).

Надійшла до редколегії 17.11.05

П. Драган, асп.

ЯПОНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИЙ СОЮЗ В УМОВАХ ПОСТБІПОЛЯРНИХ РЕАЛІЙ І ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯПОНІЇ

Проаналізовано адаптацію японсько-американського союзу до нових реалій постбіполярного світу та подано оцінку їх переваг і недоліків для забезпечення національних інтересів Японії у галузі безпеки, а також узагальнено чинники, що зумовили цей вибір.

Article analyses adapting Japan-U.S. alliance for new realities of post-bipolar world and evaluates its advantages and drawbacks for gaining national security interests of Japan as well as factors determining the option.

Вихідною точкою аналізу трансформаційних процесів всередині японсько-американського військово-політичного союзу (АЯС) є визначення базових засад, на яких мала відбуватися його адаптація до нових реалій після завершення міжблокового протистояння часів "Холодної" війни, причому з урахуванням позиції обох союзників. Розуміння поліваріантності цього процесу, аналіз обмежень, що накладалися контекстом регіональної системи міжнародних відносин на шляхи розбудови військово-політичного співробітництва, а також правильна оцінка переваг і недоліків обраного напрямку розвитку співробітництва дозволять скласти уявлення про чинники, які вплинули на прийняття рішення про доцільність збереження союзу та наповнення його діяльності новим змістом.

Та відносно невелика кількість публікацій, яка зачіпає вищезазначену проблему, переважно сфокусована на можливостях системи військово-політичних союзів США у Східній Азії забезпечити гегемонію останніх у регіоні, стримування супротивників, потенційно здатних відігравати роль контрбалансера, а також зниження витрат, пов'язаних з підтриманням вигідного їй правопорядку. Серед них стаття М. Беесона і М. Бергера "Парадокси верховенства: регіональні суперники і рушійні сили американської гегемонії у Східній Азії", колективна монографія "Азійські союзники Америки" за редакцією Р. Блеквілла та П. Дібба, матеріали круглих столів за участю провідних експертів США, Австралії, Японії, Китаю, Сінгапуру та деяких інших країн. Стають доступними з часом і окремі витримки з аналітичних записок, підготовлених групами співробітників спеціалізованих науково-дослідницьких центрів тощо.

Натомість стан розробки проблематики в контексті забезпечення національної безпеки Японії залишається

вкрай низьким. На теренах СНД з-поміж інших варто виділити монографію В. Буніна "Сучасний стан оборонного потенціалу Японії" та статтю О. Шлиндова "Японсько-американські відносини у політико-дипломатичній і військово-стратегічній сферах". Безумовно, існує і певна критична кількість цінних щодо новизни наукових результатів робіт японських фахівців, на жаль, малодоступних через їх належність до документів для службового користування, а тому публікуються вони через тривалий час, значно втрачаючи при цьому в актуальності.

Зважаючи на такі обставини, дана стаття покликана заповнити наявні прогалини, 1) проаналізувавши переваги і недоліки основних напрямів адаптації японсько-американського співробітництва в контексті забезпечення національної безпеки Японії, 2) коротко охарактеризувавши обмеження, які накладалися контекстом регіональної системи на напрями розвитку співробітництва у військово-політичній сфері, 3) подавши в узагальненому вигляді комплекс чинників, які сприяли вибору нинішнього напрямку адаптації.

Перед тим, як розпочати виклад матеріалу, зауважимо, що військово-політичний союз зі Сполученими Штатами Америки посідає виключне становище у зовнішньополітичному інструментарії Японії у зв'язку з конституційними обмеженнями, пов'язаними з відмовою від права на самооборону. На сьогоднішній день досягнення Країною Вранішнього Сонця власних військово-політичних цілей можливе тільки через цю форму військового співробітництва. Іншими словами, саме союз легалізує стратегію реалізації політичних цілей Японії силовими засобами. Завдяки цьому питання ієрархії поставлених у рамках союзу цілей, рівня зобов'язань, їх функціонального і географічного виміру, обсягів фінан-

© П. Драган, 2006

сування, інституційної структури, зрештою, управління союзом становить зміст військової стратегії цієї країни. Така асиметрична залежність від США в галузі безпеки в уявленні політичного істеблшменту Японії породжує певну проблему. У постбіполярний період вона тільки загострилася у зв'язку зі зміною зовнішньополітичних пріоритетів Японії, пошуку нею адекватного її економічній могутності місця і ролі в ієрархії суб'єктів міжнародних відносин, що потребує розв'язання цілого комплексу проблем, зокрема відмови від статусу демілітаризованої країни без фатальних наслідків підриву стабільності і радикальної зміни співвідношення сил у регіоні, або принаймні легалізації силових методів тиску та можливості застосовувати їх не тільки на субрегіональному, але й на регіональному і глобальному рівнях міжнародних відносин.

Потрібно зазначити, що прийняття політичного рішення з приводу вироблення нових підходів щодо військового співробітництва зі США передбачає певну поліваріантність завдяки визначальній ролі парламенту в цьому процесі, адже кожна потенційно провладна політична партія по-своєму розуміє засади, на яких будеться політика постбіполярної Японії щодо АЯС. Розбіжності переважно концентрувалися довкола відповідей на такі три питання:

1. Чи збереглася наразі потреба у військовому союзі?

Відсутність чітко ідентифікованих загроз, як це сталося на початку 1990-х рр., сприяла порушенню дебатів як всередині Сполучених Штатів Америки, так і їх східноазійських союзників щодо недоцільності витрачання національних ресурсів на збереження інтеграційних утворень військового характеру [2, с. 220]. Низці країн Східної Азії не було сенсу витрачати національні ресурси на союзи, перед якими не стояло чітко окреслених завдань. Якщо розуміти під ефективністю співвідношення можливостей використання союзу до витрат, пов'язаних з ним, то в таких "ненацілених" союзів вона дорівнюватиме нулю [7]. (Термін "ненацілений союз" запропонував увести американський дослідник Глен Геральд Снайдер.) Дуже переконливо цю тенденцію в міжнародних відносинах засвідчила відмова сенату Філіппін ратифікувати договір із США про оренду баз, через що Вашингтон був змушений розпочати процедуру виведення своїх військових контингентів, дислокованих на базах Свб'ік-Бей та Кларк-Філд.

2. Кого в межах регіону слід ідентифікувати як союзника і як супротивника?

Зникнення радянської загрози, дедалі помітне посилення КНР, нові схеми, за допомогою яких США забезпечують національні інтереси, значно ускладнили оцінку військово-політичної ситуації у регіоні. Залишалось нез'ясованим, яким чином позначиться загальна закономірність встановлення силової рівноваги, а також роль, яка буде відведена союзам у закріпленні нового міжнародного порядку.

3. Чи переважатимуть реально отримані переваги над сплатою "ціни" союзу?

Аналіз процесів, що відбуваються в контексті (внутрішньому середовищі) регіональної системи міжнародних відносин, стану і короткострокових перспектив японсько-американського військово-політичного співробітництва протягом першої половини 1990-х рр. призвів до вироблення не менше десятка сценаріїв розв'язання існуючої проблеми. Серед них принципово відмінних було чотири напрями адаптації:

а) "ремілітаризація". Передбачалися зміни в законодавчій базі, легалізація статусу Сил самооборони, впровадження автономної схеми прийняття рішень у сфері безпеки;

б) "зміцнення союзу". Іншими словами, прийняття більшого рівня зобов'язань, збільшення власної частки внеску в союз (за умови, що американську частку не буде зменшено). Без сумніву, це підвищило б поріг невразливості. Водночас виникнення явища дилеми оборони стало б невідворотним. Міцніші гарантії союзу загрожують втягненням у регіональний конфлікт, де людські ресурси і силовий потенціал витрачатимуться для захисту національних інтересів іншої країни. Чи буде, наприклад, готова Японія надати повноцінну, а не виключно технічну союзницьку допомогу, якщо США вирішить втрутитися в гіпотетичний конфлікт у Тайванській протоці або на Корейському півострові? Абсолютної впевненості немає. Уряд Сполучених Штатів мав підстави припускати високу вірогідність подібного розвитку подій [8, с. 19]. (Особливо насторожуючим для американських експертів видалася відсутність в оновленій від 28 листопада 1995 р. редакції "Основних напрямів програми національної оборони", на відміну від редакції 1976 р., положення про мету оборонних приготувань. Сам факт вилучення тлумачився як звуження обсягів зобов'язань Японії щодо союзника, відмова брати участь у бойових діях у Тайванській протоці та на Корейському півострові.) Відповідно і Японія почала сумніватися, чи буде надана їй допомога в такій двозначній ситуації;

в) "інтеграція до нових структур безпеки". Сценарій суттєвої трансформації. Цей варіант містить як переваги, так і недоліки. Для встановлення необхідного рівня безпеки потрібен певний час, а за цей період рівень безпеки буде нижчим, і, не виключено, навіть менше за мінімально прийнятний. По-друге, одного бажання мало, потрібна згода інших учасників системи оборони/режиму безпеки. Поки що Японія кооперується в межах тих організацій, де "плата" за входження є найнижчою і не потребує відмови від інших стратегій. Але, цілком справедливо, й ефективність діяльності таких організацій залишається дуже низькою. Як приклад, можна навести участь у Регіональному форумі АСЕАН – режимі безпеки, дуже аморфному за складом учасників і непослідовному щодо імплементації рішень;

г) "оптимізація витрат". Вибір цього сценарію ґрунтувався на уявленні про неможливість точно прорахувати, що є більш не вигідним: витратити гроші на структуру, що передбачає високі витрати та високу вірогідність втягнення в конфлікт, або відразу виділити чималу суму на радикальну трансформацію структур безпеки, результат якої достеменно невідомий. Для Японії така політична лінія мала сенс ще й тому, що досягти більшої віддачі від союзу можна через реструктуризацію статей витрат. Показовим стало припинення фінансування і передача під цивільний контроль бази ВВС США Футенма [4; с. 41], а отримані заощадження пішли на фінансування інших статей, у тому числі закупівлю надсучасної військової техніки. І, головне, право остаточного прийняття рішення відкладалося на невизначений строк, Японія, виходячи з власних потреб, могла перейти до іншого концептуального обґрунтування напрямів союзу у будь-який момент. Зокрема, якщо б вона вирішила відмовитися від свого демілітаризованого статусу, це дозволяло за рахунок направлення вивільнених коштів на закупівлю військової техніки й зброї зміцнити обороноздатність країни вищими темпами без збільшення відповідних статей бюджету

або ж зменшити в подальшому навантаження на бюджет військовими видатками. З одного боку, це значно уповільнювало шлях до автономізації у своїх діях і рішеннях, з іншого – ризики були набагато меншими, а програма-мінімум, що полягала в легалізації можливості проведення силової політики, досягалася.

Беручи до уваги стали традицію формування коаліційних урядів, не схильних до прийняття радикальних рішень, та політичну інертність урядових центрів прийняття політичних рішень [5; с. 27], неважко зрозуміти, що послідовність зовнішньополітичного курсу можна забезпечити шляхом проведення виключно компромісної політики. На практиці це означало, що для більшості провідних (немаргінальних) політичних сил Японії однаково прийнятним для побудови і внутрішньополітичної, і зовнішньополітичної платформ був напрям "оптимізації витрат". Це стало ще однією причиною того, що було зроблено вибір на користь останньої.

Продемонструвати, що Японія обрала вищезазначений варіант розвитку союзу зі США, може порівняльний аналіз двох концептуальних документів за 1991 і за 1995 рр. Так, щорічник Синя книга МЗС Японії за 1991 р. основними засадами національної безпеки визначає "потенціал стримування США, власні оборонні зусилля Японії з опорою на систему японсько-американської безпеки та дипломатичні зусилля країни щодо забезпечення стабільності міжнародної політики" [1; с. 221]. У Синій книзі за 1995 р. формулювання звучить по-іншому: "рішуче зберігати й зміцнювати систему японо-американської безпеки, гарантувати власні необхідні оборонні можливості (виділено мною. – П.Д.), здійснювати активні дипломатичні зусилля із забезпеченням міжнародного миру й безпеки" [1; с. 222]. Очевидно, в умовах адаптації до реалій нової системи міжнародних відносин, Японія, не відмовляючись від військового співробітництва з союзником часів холодної війни, все ж обрала курс на самостійне забезпечення національної безпеки. Варто також взяти до уваги словосполучення "активні дипломатичні зусилля", яке можна тлумачити як спроби зондажу можливостей інтеграції до нових структур безпеки з низьким рівнем взаємних зобов'язань. Такою структурою, очевидно, був Регіональний Форум АСЕАН, причому Японія, наскільки відомо, проявляла готовність поглибити співробітництво в його рамках. Безперечно, у цьому контексті, під активними дипломатичними зусиллями слід розуміти і миротворчу діяльність під егідою ООН як своєрідну альтернативу здійснення політики силовими засобами в рамках АЯС.

Ще одним чинником, який гальмував ремілітаризацію Японії і спонукав її до збереження АЯС, ставав так званий пробіл у безпеці. На час створення повноцінної оборони національна безпека країни знаходилася б значно нижче прийнятого рівня, особливо якщо враховувати наявність північнокорейської ядерної загрози. Постала проблема створення системи протиракетної оборони на театрі воєнних дій (ПРО ТВД). Як відомо, вона виникла в середині 1993 р. після випробування Корейською Народно-Демократичною Республікою балістичної ракети Нодонг I з дальністю польоту 1000 км. Розміщення зенітно-ракетних комплексів (ЗРК) "Патріот" у березні 1994 р. на території Республіки Корея не дало бажаного результату. ЗРК "Патріот" захищали не стільки цивільних, скільки командування військових баз і пункти управління [6, с. 6]. Незважаючи на дальність польоту північнокорейських засобів доставки ядерних пристроїв, експерти різних

країн схилилися до думки, що найбільш вірогідною ціллю для ядерного удару є сили передового базування США на території Японії, а також густонаселені мегаполіси поблизу них. Побоювання значно посилювалися, коли в 1994 р. з'явилася інформація про розробку ракетноносіїв Тепходонг I і II модифікації з дальністю польоту відповідно 1200 та 2000 км, що підтвердилося у серпні 1998 р. Це змусило японську сторону погодитися на проведення спільних зі сполученими Штатами досліджень з оцінки можливостей створення ПРО ТВД у Східній Азії. Наприкінці 2003 р. урядом було прийняте остаточне рішення про розгортання системи ПРО. На виконання програми для покриття запланованих витрат протягом чотирирічного терміну, починаючи з 2004 р., з бюджету було виділено 960 млрд єн [3, с. 72]. Факт спільного створення і експлуатації, зрозуміло, у найближчому майбутньому підніме на новий рівень військово-політичну взаємодію між країнами, оскільки для її ефективного функціонування знадобиться створення органів бойового управління, забезпечення обслуговування тощо, що дозволить перетворити на повноцінний в інституційному плані військово-політичний союз, аналогічний японсько-корейському, не виключено, з об'єднаним командуванням.

Вищевикладене підтверджує правильність міркувань щодо напрямів еволюції військових аспектів зовнішньої політики Японії.

Підсумовуючи, зазначимо, що на вибір Японією такого напрямку адаптації союзу, як "оптимізація витрат", вплинув комплекс внутрішньо- і зовнішньополітичних чинників:

- політична інертність урядових кіл і акцент у діяльності уряду на початку 1990-х рр. на розв'язанні економічних проблем;
- потреба проводити компромісну політику для забезпечення послідовності зовнішньополітичного курсу, а отже пошук "проміжних" шляхів адаптації, хоча б мінімально прийнятних для конкуруючих політичних сил;
- неможливість відмови від статусу демілітаризованої країни через загрозу підриву регіональної стабільності;
- північнокорейська ядерна загроза, яка зумовила проведення спільних зі США досліджень у галузі створення ПРО ТВД у Східній Азії, що робило доцільним збереження АЯС у разі отримання позитивних результатів;
- недостатня ефективність альтернативних союзу регіональних структур безпеки на кшталт Регіонального Форуму АСЕАН;
- загроза появи "пробілів" у безпеці на час проведення програми розбудови Сил самооборони, спроможних самостійно виконувати завдання підтримання на належному рівні військової безпеки країни.

1. Арин О.А. Азиатско-тихоокеанский регион: Мифы, иллюзии и реальность. – М., 1997. 2. Богатуров А.Д. Великие державы на Тихом океане. История и теория международных отношений в Восточной Азии после второй мировой войны (1945-1995). – М., 1997. 3. Шлындов А. Японо-американские отношения в политико-дипломатической и военно-стратегической областях // Пробл. Дальнего Востока. – 2003. – № 4. 4. America's Asian Alliances / Ed. by R.D. Blackwill and P. Dibb. – Cambridge: 2000. 5. Okimoto D.I. The Japan-America Security Alliance: Prospects for the Twenty-First Century // The Working Paper of Asia/Pacific Research Center. – 1998. 6. Gill B. Proliferation and the U.S. Alliances in Northeast Asia // The Working Paper of Asia/Pacific Research Center. – 1997. 7. Snyder G. H. Alliance Politics. – N.Y., 1997. 8. Soeya Y. Japan's Dual Identity and the U.S.-Japan Alliance // The Working Paper of Asia/Pacific Research Center. – 1998.